

פרק שלישי – 'כל הצלמים'; דף מ

'במקומו של רבי מאיר היו עובדין אותה פעם אחת בשנה, ורבי מאיר דחייש למיעוטא גזר שאר מקומות אטו אותו מקום...' – הרמב"ן והריטב"א ז"ל פרשו, היות ורבי מאיר חושש בעלמא למיעוט, אם כן סתם מקומות שאין ידוע אם עובדים אם לאו – אוסר ר' מאיר מן הדין. וכיון שכן גזר ר"מ בכל המקומות, אף כשידוע שאינם נעבדים. וחכמים שאינם חוששים למיעוט, סתם צלמים אינם אסורים מן הדין, ולכך לא גזרו בכל המקומות משום מיעוט מקומות הנעבדים.

ואולם הר"ן כתב שאפילו לר"מ החושש בכל מקום למיעוט ואינו סומך על הרוב, מן הדין אין איסור בסתם צלמים; אם משום שאין להחזיק איסור ממקום למקום [לא דיבר ר' מאיר אלא בכגון חשש סריס ואילונית – מיעוט הקיים בכל מקום], אם משום שמודה ר"מ ב'רובא דאיתא קמן' שהולכים אחר הרוב (כמו שאמרו בחולין יא.). כיון שהרוב גלוי וידוע לפנינו, ואף כאן, הלא רוב המקומות שהצלמים אינם נעבדים בהם הוא ידוע ומוכר, ורוב כזה חשוב הוא ומבטל את המיעוט. הלכך לפי דעה זו סתם מקומות מותרים מן הדין, אלא היות ושיטת ר"מ בעלמא לחוש למיעוט, הרי שהמיעוט הוא דבר שיש להתחשב בו, משום כך גזר ר"מ מפני מיעוט מקומות על כל שאר המקומות. ולחכמים, המיעוט נידון תמיד כמי שאינו, ולכך אין סברא לגזור מפני מיעוט מקומות.

[משני הפירושים מתבאר שמצד הדין יש כאן 'רוב' ו'מיעוט', ואין אומרים 'כל קבוע כמחצה על מחצה' – שאין דין 'קבוע' אלא בכגון בשר הנלקח מן החנויות וכדומה, אבל כאן שהדיון על המקום עצמו מהו – הולכין אחר רוב מקומות. וכיו"ב מבואר בר"ן (בפ"ק דמגילה), שעיר המסופקת אם מוקפת חומה מימות יהושע בן נון אם לאו – הולכים אחר רוב העולם. הרי שאין אומרים 'קבוע' בכל כגון זה (עפ"י שער המלך מגילה א, יא.).

בשעה"מ תמה על הר"ש מקינן בספר הכריתות שמתבאר מדבריו שיש בכגון זה דין 'קבוע כמחצה על מחצה'. וכבר כתבו האחרונים לבאר דבריו. ע' אור שמח עכו"ם ז, ו; בני ציון (לרב"צ מיטווסקי. נה). וע"ע בספר ביצחק יקרא, כט]. יש להעיר מדוע אין זה רוב התלוי במעשה שאין הולכים אחריו (בכורות כ). וע' בחזון איש (בכורות כ, ד) שלא בכל מקום נחשב 'רוב התלוי במעשה' אלא תלוי הדבר בשקול דעת חכמים. ועוד יש ליתן טעם עפ"י הנצי"ב (משיב דבר ח"ה כו) שמעשה אדם בר דעת לא חשיב רוב התלוי במעשה. באור נוסף בסוגיא, ע' בספר אור שמח – עכו"ם ז, ו.

דף מא

'מעיקרא סבור לסטים בעלמא... מעיקרא סבור גדיל כלילי בעלמא... אישתימא בעלמא...' – התלמוד הוא שמכנה כן לגנאי, אבל אין הפירוש שזו היתה כוונת מעמידי האנדרטא, אלא הכוונה שבתחילה סברו שהיה זה לסימן בעלמא שהיה מלך גבור, או מלך שהתפאר במלכותו [וכינוהו בגמרא

לגנאי 'גדיל כלילי' – גודל עטרות], או ממונה על אוצרות רבים [אשתימא בעלמא' – כפירוש הערוך ור"ח] (ריטב"א).

(ע"ב) אתמר, עבודת כוכבים שנשתברה מאיליה; רבי יוחנן אמר: אסורה, רשב"ל אמר: מותרת, מסתמא בטולי מבטיל לה, מימר אמר, איהי נפשה לא אצלה להווא גברא מצלה ליה?! – נראה שבין לרבי יוחנן בין לריש לקיש, התיחסות עובדי ע"ז לשברים אינה כהתיחסותם לע"ז כשהיתה שלמה, שהרי הם מקפידים על שלימות צורתה כפי אמונתם בצורה ההיא, אלא שעדיין הם מחזיקים את השברים בכבוד ובאותו ענין של קודם. וסובר ר' יוחנן שאין כאן ביטול, וריש לקיש סובר שאינם נוהגים בה כבוד אלא על שם העבר, וחסרון מציאות השלימות בתבנית הצורה, שולל מלב עובדיה את עיקר עבודתם. [ומה שאמרו 'איהי נפשה לא אצלה...'] – אין הכוונה שלוקחים מזה מופת על ביטול ענינה מראש, שהרי כשם ששאר בחינות של העדר ראייה ושמיעה והילוך וכיו"ב אינם מבטלים ענינה מלב עובדיה, כך שבירה כיוצא בהן, אלא שענין הביטול הוא מפני שאינה ראויה עוד לעיקר עבודתם]. ונראה שלר' שמעון בן לקיש, אפילו אם עומדים השברים לתקנם – נתבטלו, שהרי עתה אינם חשובים לכו"מ. ולרבי יוחנן, גם אם אינם עומדים לתיקון, נחשבים הם לעובדיה על שם העבר (עפ"י חזון איש סא, ט).

הוכיח זאת מלהלן מב: ומט: וע"ש עוד (בסק"ג) שלריש לקיש השברים מותרים גם אם בעליה לא ידעו כלל על השבירה, כי עצם הדבר שאין לה עובדים ואינה מיועדת לעבודה – מפקיע שם עכו"ם ממנה. וכן מבואר בדברי הראשונים להלן מב. ואולם כתב הריטב"א שם שזה דוקא לריש לקיש אבל לר' יוחנן אין די ב'אוש שלא מדעת', אלא צריך יאוש וביטול בפועל, וכפי שבאר זאת באבי עזרי (ו, עכו"ם ח, יא), שבוה גופא תלויה מחלוקת ריו"ח ור"ל בע"ז שנשתברה מאיליה; האם די במה שאינה משמשת כבר לאליל, או צריך ביטול בפועל.

'שבקיה איסריה לדגון' – כינוהו בכינוי גנאי לשר של ע"ז 'איסריה' – שהוא מוגבל ואסור בכבלים (ריעב"ן).

ע"ע שימוש בכינוי זה בפירוש רבנו גרשום חולין מ. וע"ע להלן מג. 'נהי דמינה מייאש מאיסורא מי מייאש', יש לפרש 'מאיסורא' – מעבירה. אך אפשר לפרש כמו כאן, שאינו מתיאש מכוחו של אותו שר ואומר ודאי יעבדהו.

'חבר שמת והניח מגורה מלאה פירות, אפילו הן בני יומן – הרי הן בחזקת מתוקנין' – כך מוסר הגר"ח קניבסקי שליט"א על הנהגת החזו"א זצ"ל (בסוף ספר 'טעמא דקרא' אות לח): 'כשהביאו דבר החייב במעשר, היה מצוה לעשר מיד, שלא להשהות דבר שאינו מתוקן בביתו. (וע' נדה ט"ז ב' וברמב"ם פ"י ממעשר ה"י ובתוס' קדושין כ"ו ב' ד"ה מעשה וב"מ י"א א' ד"ה עישור ובר"ש מע"ש פ"ה מ"ט).

זאי בעית אימא (מעיקרא לא טבילי) ספק וספק הוא, [אפשר דעבד] כדרכי אושעיא, דאמר מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה כדי שתהא אוכלת ופטורה מן המעשר' – ואם תאמר, חבר זה היאך יערים להפקיע מידי מעשר, והלא מגונה הדבר (ע' ברכות לה:)? ואפשר לומר שאין גנאי אלא אם מפקיע לגמרי ממעשר, כגון שמכניס דרך גגות לאחר גמר מלאכה, אבל כשמכניס התבואה במוץ שלה, אין כאן הפקעה, שהרי יכול עתה למרח אלא שחושש לבני ביתו שלא יבואו בינתים לידי תקלה, לכך מכניסה במוץ לשעה (מהר"ם חלאווה פסחים ט). נקט כהנחה פשוטה שאם ימרח עתה בתוך הבית, יועיל מירוחו לחייבם. וזהו כדעת רמב"ם רמב"ן ריטב"א ור"ן, שגם חטים

ושעורים שדרכן להימרח בחוץ, אם נמרחו בתוך הבית – חייבים. וכן פסק החזון-איש (מעשרות ג, א ד, י) להחמיר. [ואף על פי שמדובר כאן בפירות שבמגירה והרי נגמרה מלאכתם בבית וחייבים – אפשר לדחוק שהספק הוא במקצת פירות ונחשב ל'זרה מעט מעט' ופטור. רצ"ע. עפ"י חזו"א שביעית א, יח]. ואולם דעת רש"י ותוס' ורשב"ם ורשב"א ורבנו אפרים שדברים שגמר מלאכתם בחוץ, אין מועיל להם מירוח בתוך הבית.

ולדעה זו אפשר לומר שאפילו ספק רחוק כזה, שמא נהג החבר שלא כראוי, דיו להחשב 'ספק' – וכמו שהוכיח מכאן המהרי"ק (קעא). גם יתכן שעשה כן החבר מחשש שתיטרף שעתו ולא יספיק לעשר. וע' גם בשפת אמת פסחים ט. עוד יש לומר שכאן דוקא מצרפים ספק רחוק, מפני שהספק השני נוטה יותר לפטור, שהרי רוב חברים מעשרים הם. (ע' בשער המלך הל' מאכלות אסורות סוף פרק ח).

עוד על שיטת הראשונים בפירות שנכנסו הביתה קודם גמר מלאכתם, ונגמרה מלאכתם בתוך הבית – ע' בשאלות ותשובות לסיכום בבבא-מציעא פח. וע"ע בספר אפיקי ים ח"ב כט.

גמר מלאכתם בבית והוציאם חזר והכניסם דרך שער הבית – בתוס' (במנחות סז) משמע שאינם מתחייבים. והמאירי (הביצה לד:) נסתפק בזה. ובמנחת חינוך (שצה) ובחזון איש (שביעית א, ח) נקטו לחייב. וע' שאגת אריה צז; דובב מירשים ח"א צה ובהגהות מלא הרועים – מנחות סז; ברכת שמעון פסחים ז; חדושי ר' שמואל שם ח.

[ואף אם נוקטים שלעולם לא יבואו שוב לחיוב תרומות ומעשרות מדאורייתא, אסור לאכלם אכילת קבע מדרבנן (ע' חזו"א מעשרות ד, י). ויש סוברים שבאופן זה שלא יבואו לידי חיוב, כגון שהכניסו במוץ ודש בבית – מותר לאכול אכילת קבע (עתוס' מנחות סז: מרבנו אפרים; רמב"ן כאן ורשב"א ורבנו יונה ברכות לא בשם 'יש אומרים', וע' גם בשו"ת הרשב"א ח"א שסא), כי לא אסרו אכילת אדם אלא אם אפשר לבוא לידי חיוב].

והרי"ד כתב שהיו נוהגים כן גם חברים, ולא כדי לפטור ממעשר אלא כדי שלא יבואו לידי תקלה. וזהו מה שאמרו 'בא וראה שלא כדורות ראשונים דורות האחרונים... דורות האחרונים היו מכניסין פירותיהן דרך גגות...'. – הרי שדורות האחרונים היו נוהגים כן, ואפילו החברים שבהם.

דף מב

'מעשה בשפחתו של מציק אחד ברימון שהטילה נפל לבור...' – המגן-אברהם (תקכו סק"כ) הוכיח שמצוה לקבור נפלים. [וזה דלא כדברי חות יאיר (סה, בסעיף ו בתשובה)]. ומה שמוזכר בכמה מקומות בור שמטילין בו נפלים – אפשר שגם בהשלכה לבור מתקיימת מצות קבורה. או אפשר שמדובר בשפיר שאינו נפל ודאי. עד כאן דבריו.

ובחזון איש (יו"ד רח, ט) כתב לחלוק על הסברים אלו, שהרי כיון שאינו משתמר בבור, כמו שאמרו כאן – אין זו קבורה, ומצות קבורה מתקיימת רק בסתימת הגולל. ומה שכתב שמדובר בשפיר – עדיין ייאסר מספק שמא הוא נפל. ועוד, לפי תירוץ אחד שבגמרא כאן מדובר בנפל ודאי.

והסיק שם שנראה עיקר כדעת מגן אברהם שיש מצות קבורה בנפלים, ואותו בור שמטילים בו הנפלים לא נעשה ברצון חכמים, אלא נשים הזונות שהיו בושות בדבר הטילוהו שם.

מבואר בתוס' שהיתה זו שפחה כנענית והטילה לבור נפל שלה.

והנה לשיטת ר' שמעון (ביבמות סא. ועוד), אין עכו"ם מטמאין באהל משום 'אתם קרויין אדם ואין העכו"ם קרויין אדם' (והלכה כדבריו לשיטת הרמב"ם), והרי מבואר כאן שבן השפחה מטמא באהל, ומוכח שעבד כנעני בכלל 'אדם'. וכן מורים פשוט הדברים – ע' ויקרא כז, כח וברש"י; גטין לח: ערכין כח. וברש"י ד"ה מאדם; תוס' מגילה כג: ד"ה ואדם.